

Turgay SEBZECİOĞLU*

EKLERİN TABANDA KALIPLAŞMASIYLA GERÇEKLEŞEN SÖZLÜKSELLEŞME SÜRECİ VE NEDENLERİ

THE LEXICALIZATION PROCESS AND ITS UNDERLYING CAUSES REALIZED THROUGH THE CONVENTIONALIZATION OF AFFIXES ON THE BASE

ÖZET

Bir tabanla dilbilgiselliğini yitirerek aşamalı olarak kalıplaşan ekler, dilbilgiselden sözlüksel işleve doğru evrilen tek yönlü bir süreç izler. Bu çalışmada eklerin sözlükselleşme gücü ve hızının yalnızca *çekim* ve *türetim* başlıkları altında ele alınmasının çözümlenme açısından yetersiz olduğu görülmüş, işlevsel yüklerine göre ekler *çekim*, *çekimsi*, *türetimsi*, *türetim* ve *üst-türetim* biçiminde adlandırılmış ve dilbilgiselden sözlüksel doğru hiyerarşik olarak *çekim* > *çekimsi* > *türetimsi* > *türetim* > *üst-türetim* biçiminde sıralanmıştır. Ekler sözlüksel işleve büründükçe tabana yanaşır ve dilbilgisel işlev taşıyan eklerden önce dizimlenir. Ne var ki sözlükselleşme ile kendini gösteren kalıplaşma, bilinenin aksine yalnızca çekim eklerini değil, türetim eklerini de içine alan bir süreçtir. Türetim eklerindeki kalıplaşma hâlihazırda var olan sözlüksel işlevin daha ileri bir düzeye taşınması yoluyla gerçekleşir. Bu çalışma kapsamında yüksek sözlüksel işlevli türetim eklerine *üst-türetim* eki adı verilmiştir. Eklerin saydamlıklarını yitirerek tabanda kalıplaşması, dillerin yeni sözcük oluşturma stratejilerinden biridir. Bu tür tabanlar zihinsel sözlükçede yeni bir kavrama gönderimde bulunduğundan artık bir *sözlükbirim* olarak kabul edilirler. Türkçedeki kalıplaşma örnekleri üzerinden yapılan çözümlenme ve bulgular *Canlılık Hiyerarşisi*, *kullanım sıklığı*, *işleme kolaylığı*, *eksiltme*, *toplumsal onam* ve *örneksemenin ek kalıplaşması* tetikleyen başlıca nedenler olduğunu ortaya koymuştur.

Anahtar kelimeler: Türkçe, kalıplaşma, sözlükselleşme, Ek Kalıplaşma Ölçütü, sözlükselleşmiş ekler

ABSTRACT

Affixes that gradually lose their grammatical function with a base follow a unidirectional process evolving from grammatical to lexical function. In this study, it was observed that analyzing the lexicalization power and speed of affixes only under the categories of *inflection* and *derivation* was insufficient for analysis. Based on their functional load, affixes were termed as *inflectional*, *inflection-like*, *derivation-like*, *derivational*, and *super-derivational*, and were hierarchically ordered from grammatical to lexical as *inflectional* > *inflection-like* > *derivation-like* > *derivational* > *super-derivational*. As affixes take on lexical function, they move closer to the base and are ordered before affixes carrying grammatical function. However, contrary to common belief, lexicalization manifesting as conventionalization is a process that encompasses not only inflectional affixes but also derivational ones. Conventionalization in derivational affixes occurs through advancing the existing lexical function to a higher level. Within the scope of this study, derivational affixes with high lexical function have been termed *super-derivational* affixes. The loss of transparency of affixes and their conventionalization in the base is one of the strategies languages use to create new words. Since such bases refer to a new concept in the mental lexicon, they are now considered lexemes. Analysis and findings based on conventionalization examples in Turkish have revealed that *Animacy Hierarchy*, *frequency of occurrence*, *processing ease*, *ellipsis*, *social approval*, and *analogy* are the main factors triggering *affix lexicalization*.

Keywords: Turkish, conventionalization, lexicalisation, Affix Lexicalization Criterion, lexicalized affixes

* Doç. Dr., Mersin Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Mersin/Türkiye, E-posta: sebzezioglu@yahoo.com / Assoc. Prof. Dr., Mersin University, Faculty of Humanities and Social Sciences, Department of Turkish Language and Literature, Mersin/Türkiye, E-mail: sebzezioglu@yahoo.com

Giriş

Tarihsel süreçte ekler dilbilgisel işlevlerini yitirerek *tabanda* (base) kalıplaşabilir ya da kalıplaşma yolunda ilerleyebilir. Bir ekle *eşdizimlilik* (collocation) içerisinde kalıplaşma sürecini tamamlayan tabanlar yeni bir kavrama gönderimde bulunduğundan *zihinsel sözlükçede* (mental lexicon) *sözlükbirim* (lexeme) olarak etiketlenirler. Bu tür biçimbilimsel kalıplaşmalar diğer dillerde olduğu gibi Türkçede de yeni *sözcük oluşturma* (word formation) yöntemlerinden biridir ve yalnızca kalıplaşma değil, genel olarak Türkçede *sözlükselleşme* (lexicalisation) süreci ve türlerinin ayrıntılı çalışmaları ele alınması gerekmektedir (Akalin, 2014, s. 28; Bozkurt, 2016, s. 2). Bu çalışma ek odaklı biçimbilimsel sözlükselleşme, ek kalıplaşması ve bütün bu konularla doğrudan bağlantılı olarak ek türleri üzerinde durarak alana katkıda bulunmayı amaçlamaktadır.

Ek kalıplaşması (affix lexicalization) Türkçe dilbilgisi alanyazınında sanıldığı gibi aksine yalnızca çekim (işletim) eklerini değil, türetim eklerini de içerisine alan bir süreçtir. Söz konusu kalıplaşma süreci, eylemsi eklerinin daha dilbilgisel işlev yüküne sahip zaman ekine dönüşmesi gibi sava dayalı sınırlı örnekler dışında, ekseriyetle dilbilgiselden sözlüksel işleve uzanan tek yönlü bir değişimi içermektedir. Eklerin her bir kalıplaşma aşaması sözlüksellik işlevinde artışa neden olur. Ek kalıplaşması sürecinin türetim eklerini de kapsaması, türetim eklerinin kendi aralarında aynı derecede sözlüksel işleve sahip olmadığını gösteren önemli kanıtlardan biridir. Dolayısıyla bu çalışmanın bir diğer amacı ise, eklerin sözlüksellik yönündeki kalıplaşmalarının ve kalıplaşmayı tetikleyen *insana özgü olma, kullanım sıklığı, eşdizimlilik, işleme kolaylığı, eksiltme, toplumsal onam, örneksime* gibi nedenlerin yalnızca çekim eklerini değil türetim eklerini de kapsayan bir süreç olduğunu göstermektir.

Eklerin dilbilgiselden sözlüksele uzanan işlev demetinde sözlüksel veya dilbilgisel işlev yükleri birbirinden farklıdır. Söz konusu farklılık *durum, çatı, eylemsi* gibi aynı *ulamsal* (categoric) tür altında etiketlenen ekler arasında bile gözlemlenir. Kalıplaşma eğilimi ve hızı eklerin eşzamanlı işlevleri hakkında yol gösterici olmaktadır. Bundan dolayı, bu çalışmada, kısıtlayıcı *çekim-türetim* karşıtlığından farklı olarak *çekim, çekimsi, türetimsi, türetim, üst-türetim* gibi daha ayırt edici terimler önerilmiş ve kullanılmıştır.

Ekler dilbilgiselden sözlüksele doğru *çekim > çekimsi > türetimsi > türetim > üst-türetim* biçiminde sıralanır. Buna göre, söz gelimi türetimsi eki çekimsi ekine göre daha sözlüksel, ancak türetim ekine göre daha dilbilgiseldir. Üst-türetim eki ise gerçekte türetim eklerinin bir tabanda daha sözlükselleşmiş görünümünü açıklayabilmek için üretilmiş bir terimdir. Dil kullanıcıları türetim eki kalıplaşmalarını ya sezgisel olarak zihinsel kıyaslamalarla ya da *kökenbilim* (etymology) yardımıyla çözümlerabilir.

Bu araştırmayı biçimlendiren temel araştırma soruları aşağıda maddeler hâline sıralanmıştır.

(i) Eklerde kalıplaşma dilbilgiselden sözlüksele doğru işlev kaymasıyla ilerleyen aşamalı bir süreç midir?

(iii) Bir ekin tabanla kalıplaşma eğilimi ve hızı, eşzamanlı işlevine yönelik ipuçları taşır mı?

(iv) Türkçede hangi ekler eklendiği tabanla kalıplaşma eğilimi gösterir?

(v) Kalıplaşma, türetim eklerini de içine alan bir süreçse kimi türetim eklerinin diğerlerinden daha sözlüksel olduğu nasıl kanıtlanır?

(vi) Çekim, çekimsi, türetimsi ve türetim eklerinin bir tabanla birlikte *saydamlıktan* (transparency) *geçirimsizlike* (opacity) doğru kalıplaşmasını tetikleyen nedenler nelerdir?

Bu çalışma *Giriş* ile birlikte altı temel bölümden oluşmaktadır. *Kavramsal Çerçeve* adlı bölümde kalıplaşma, ara kalıplaşma, ek kalıplaşması kavramları ve Ek Kalıplaşma Ölçütü açıklanmıştır. *Araştırma Yöntemi* adlı bölümde çalışmada izlenen yoldan kısaca söz edilmiştir. *Sınırlılıklar* adlı bölümde kalıplaşma ele alınırken hangi tür dilsel birim ve eklerin çözümlenmeye dâhil edildiği üzerinde durulmuştur. Eklerin tabanda kalıplaşarak yeni sözlükbirimler oluşturduğu örneklere ve süreci tetikleyen nedenlere *Bulgular ve Tartışma* adlı bölümde yer verilmiştir. *Sonuç* bölümünde ise çalışmaya ilişkin genel bir değerlendirmede bulunulmuştur.

1. Kavramsal Çerçeve

Bu başlık altında sırasıyla *kalıplaşma*, *ara kalıplaşma*, *ek kalıplaşması*, dilbilgisel ve sözlüksel işlev yükü açısından eşzamanlı ek türleri, *Ek Kalıplaşma Ölçütü* ve kısıtlamalarından söz edilecektir.

1.1. Kalıplaşma

Sözcük, öbek ve ek gibi dilsel birimlerin yeni bir kavram oluşturmak üzere *eşdizimlilik* gösteren bir yapıda bütünleşmesiyle *üretkenlik kaybına* (loss of productivity) uğraması, *geçirimsizleşmesi* (opacity) ve dil kullanıcıları arasında onam alarak yaygınlaşması sürecine *kalıplaşma* (conventionalization) adı verilir (Brown, 2005; Suau Jimenez, 2008; Gökdayı, 2011; Handl, 2011).

Bir sözcüğün dilbilgisel bir biçimbirime dönüştüğü (*diye < di-(y)e*, *dahi < tak-ı* örneklerinde olduğu gibi) *dilbilgiselleşme* (grammaticalisation), *sözlükselleşmeden* ayrı ve hatta karşıt bir süreç olsa da kalıplaşma başlığı altında ele alınabilmektedir (Brinton ve Traugott, 2005, s. 68). Her iki kalıplaşma sürecinin sonucunda yeni bir sözlükbirimin ortaya çıkması Brown'ın (2005) da vurguladığı üzere dilbilgiselleşme ile sözlükselleşmenin ortak yönleri olduğunu göstermektedir. Tümcesel yani *sözdizimsel sözlükselleşmeye* (syntactic lexicalization) gelince ortaya çıkan sözcüklerin işlevi *ne zamandır*, *en olmadı*, *desenize*, *bildiğin*, *gelgelelim*, *gitgide*, *suspus* örneklerinde olduğu gibi dilbilgisel de olabilir; *şıpsevdi*, *biçerdöver*, *seçal*, *gelgit*, *sinekkaydı*, *vurtut*, *mirasyedi*, *oldubitti* örneklerinde olduğu gibi sözlüksel de (Uysal, 2021, s. 417; Aşçı, 2024, s. 836). Alanyazında, kalıplaşma özellikle bir sözcük ya da ek üzerinden gerçekleşiyorsa *sözlükselleşme* olarak adlandırılır. Kimi zaman *sözlükselleşme* ile *kalıplaşma*, *fosilleşme* (fossilisation) kavramları eşanlamlı olarak kullanılabilir.

Kalıplaşma türleri incelendiğinde *ama bu kez*, *ama gene de*, *belki de bu*, *ve bir daha*, *en ufak bir* örneklerinde görüldüğü üzere dilin bilindik öbek yapılarından farklı *çok sözcüklü birimler* (multi-words units) de kalıplaşmış dilsel birimleri içerisinde değerlendirilir (Aksan ve Aksan, 2015).

1.2. Ara Kalıplaşma

Ara kalıplaşma (partial conventionalization); *donma* (freezing), *fosilleşme*, *sabitlenme* (fixation), *dilbilgiselleşme*, *sözlükselleşme* süreçlerinin tamamlanmamış evresidir. Bu evre, dilsel birimin sözlükbirim olma yolunda ilerlemesi, bilinirlik kazanması yönüyle *kurumsallaşma* (institutionalization) başlığı altında ele alınabilir (Akalin, 2014, s. 19; Sarı, 2015a, s. 107). Ara kalıplaşma yerine *yarı kalıplaşma* terimi de kullanılabilir ancak “yarı” sözcüğü kesin bir oran

belirttiğinden uygun bir adlandırma gibi durmamaktadır. Bu evrede dilsel birimlerin anlamsal ve yapısal esnekliği yüksek, kullanımda yaygınlığı kısıtlıdır. Öte yandan, yapısal esneklik durumu kalıplaşan birimlerde devam edebilmektedir. Söz gelimi, atasözlerinde herhangi bir dilsel parçayı değiştirmek güçken (*Damlaya damlaya göl olur* karşısında **Damlaya damlaya göl olacak*, **Göl olur damlaya damlaya*) deyimlerde dizilim ya da ek düzeyinde esneklikler gözlemlenebilmektedir: *ağzımın tadı kaçtı*, *ağzımızın tadı kaçtı*; *burnundan fitil fitil getireceğim*, *fitil fitil burnundan getireceğim* vb. (Gökdayı, 2011, s. 28 ve 2019, s. 174).

Ek kalıplaşması odağında *ara kalıplaşma*, bir ekin bir tabanla sözlükbirim olma yolunda ulaştığı her aşamanın adıdır. Her ara kalıplaşma bir sözlükbirime dönüşemeyebilir. Her biri dil kullanıcılarının kullanımına bağlı olarak potansiyel bir sözlükbirim olarak dilde asılı olarak durur. Kimi ekler *Bu kaybedişlerin kaçınıcı+sı* örneğindeki iyelik eki gibi sözlükselleşme yolunda adım adım ilerleyebilir veya *Bütün yemekleri bana tat-tır-dı* örneğindeki ettirgenlik gibi eklendiği tabanla daha hızlı bir sözlükselleşme eğilimine girebilir. Kalıplaşmanın gücü ve hızı ekin eşzamanlı işlev yüküyle ilişkilidir. *Güncel Türkçe Sözlük*'te (GTS) *kaçınıcı* sözcüğünün yer almaması, ara kalıplaşma yapısı olduğunu doğrular. Ettirgenlik ekinin sözdizimsel işlevinin devam etmesine karşın *tattır-* sözcüğünün GTS'de yer alması tartışmaya oldukça açıktır. Bunun nedeni ettirgenlik ekini alan eylemin sözlüğe girecek kadar kalıplaşmamış olduğuna ilişkin gözlemdir. Örnekler çoğaltılabilir, ancak bu örnek bile ara kalıplaşma kavramının *sözlükbilim* (lexicology) çalışmalarındaki önemini göstermeye yeter.

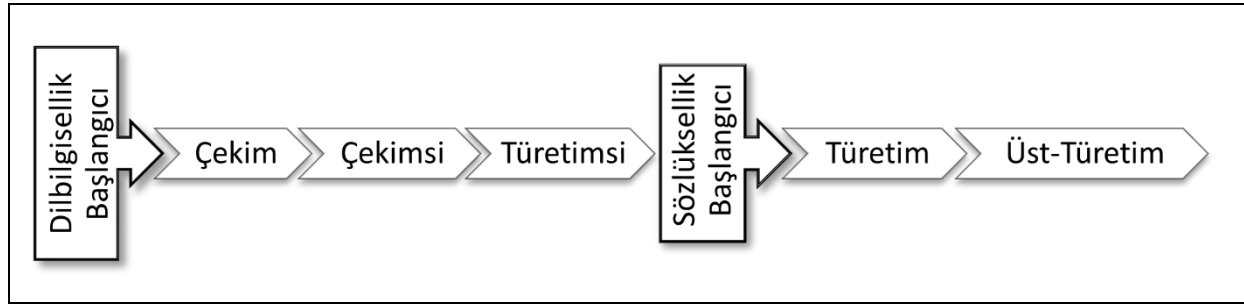
1.3. Ek Kalıplaşması

Bir ekin eşdizimlilik içerisinde bulunduğu bir tabanla birlikte sözlükselleşmesi nedeniyle üretkenlik kaybına uğraması, temel işlevini, yani saydamlığını yitirerek geçirimsizleşmesi sürecine *ek kalıplaşması* adı verilir (Korkmaz, 2009; Ay, 2019). Bu çalışma kapsamında yapılan gözlemler, kalıplaşma kavramı altında eklerin ikiye ayrılması gerektiğini göstermiştir: *yapı-içi donmuş ekler* (structure-internal frozen affixes) ve *sözlükselleşmiş ekler* (lexicalized affixes). *Yapı-içi donmuş ekler* bu çalışmaya özgü bir terim önerisidir. *Atasözü*, *deyim*, *kalıp söz*, *birleşikler* ve *ikilemeler* gibi kalıplaşmış dil birimlerinin oluşturduğu yapı içerisinde işlev değişikliğine uğramaksızın doğrudan donan ekler *yapı-içi donmuş ekler* adı verilir. Tek tek dilsel birimleri değil bütün yapıyı saran kalıplaşma süreci bütün ekler üzerinde etkili olduğundan istisnasız her ek yapı içerisinde donabilir. Bu durum, ekin kalıplaşma açısından etkin olmadığı edilgen bir süreçtir. Kısacası, sessel töze sahip olmayan sıfır biçimbirimler de dâhil olmak üzere bütün ekler yapı-içi donmuş eke dönüşebilir. Bir tabanla dilbilgiselliğini yitirerek aşamalı olarak sözlükselleşen ekler ise *sözlükselleşmiş ekler* denir. *Sözlükselleşmiş ekler*, *yapı-içi donmuş eklerden* farklı olarak dilbilgiselden sözlüksele doğru ilerleyen etkin bir işlev değişimini içerir. Bu çalışmanın da ana konusu olan *sözlükselleşmiş ekler için kalıplaşmış ekler* (fixed affixes) terimi de kullanılabilir.

Türetim de dâhil tabanla bütünleşen ek kalıplaşmaları *sözlükselleşme* ile ölçülebilir. Bunu nedeni ek odaklı kalıplaşmanın ağırlıklı olarak dilbilgiselden sözlüksele uzanan bir dönüşüm sürecini barındırmasıdır. Buna karşın *{-mİş}*, *{-(y)AcAK}*, *{-(I/A)r}* gibi ortaç ekleri başta olmak üzere eylemsi eklerinin daha dilbilgisel bir işleve sahip zaman eklerine dönüşmesi karşıt bir süreç gibi görünse de bu tür *dilbilgiselleşme* örneklerinin yaygın olmaması, artzamanlı varsayımlar içermesi kalıplaşmada genel eğilimin dilbilgiselden sözlüksele doğru olduğuna ilişkin gözlemin önemini ortadan kaldırmaz.

Her ekin işlevi diğerinden farklıdır. Bir türetim eki diğer bir türetim ekinden daha sözlüksel, bir çekim eki diğer bir çekim ekinden daha dilbilgisel olabilir (Ergin, 1993; Gülsevin, 2004; Başdaş, 2006). Eklerin aynı kategoride yer alması bile söz konusu gerçeği değiştirmez. Söz gelimi çatı eklerinin dilbilgisel işlev yükü birbirinden farklı olabilir (Sebzecioğlu, 2024). Buna karşın bu çalışmada ekler, ortalama işlevsel farklarına göre *çekim*, *çekimsi*, *türetimsi*, *türetim* ve *üst-türetim* başlıklarıyla ele alınmıştır. *Çekim eki* dilbilgisel işlevi en yüksek olan ekler gönderimde bulunan bir terimdir. *Çekimsi eki*, çekimden daha yüksek sözlüksel işleve sahip ekler gönderimde bulunurken *türetimsi eki* türetim ekine kıyasla daha sözdizimsel özellikler gösteren ekler içerisinde yer alır. *Türetim eki*, sözlüksel işleve sahip eklerin ortak adıyken *üst-türetim eki* ileri düzey sözlükselleşme aşamasında olan türetim eklerinin ortak adı olarak kullanılmıştır. Dolayısıyla ekler dilbilgiselden sözlüksele doğru *çekim > çekimsi > türetimsi > türetim > üst-türetim* biçiminde sıralanır. Eklerin eşzamanlı (synchronic) ve işlev odaklı adlandırılması sözlükselleşme sürecinde farklı davranışlar gösterebileceği olasılığından yola çıkılarak yapılmıştır. Söz gelimi, türetim ekleri çekim, çekimsi ve türetimsi eklerine kıyasla daha sözlüksel olduğundan kalıplaşma eğilimi, gücü ve hızı daha yüksektir. *Şekil 1*'de söz konusu ek hiyerarşisi sözlüksellik doğrusu üzerinden gösterimselleştirilmiştir.

Şekil 1. Sözlüksellik Değerine Göre Ekler

Şekil 1'e bakıldığında en sözlüksel ekin üst-türetim olduğu görülmektedir. Gerçekte üst-türetim, türetim ekinin bir tabanda sözlükselleşmiş biçimidir. Bundan dolayı, diğer ekler gibi tabanlara eklenen bağımsız bir üst-türetim eki yoktur. Üst-türetim eklerinin varlığı fosil tabanlarda daha açık görülebilir. Şahiner (2018), *fosil sözcük* (fossil words) terimini ölçünlü dilde işlekliliğini ve bağımsız biçimbirim olma niteliğini kaybetmiş tabanlar için kullanmaktadır (s. 5). Üst-türetim eklerinin bulunduğu tabanın fosil sözcük olduğu dil kullanıcısı tarafından kolayca çözümlenemese de tabanda bir ek olduğu çeşitli biçimsel ya da işlevsel kıyaslamalarla sezilenebilir. Söz gelimi *belli*, *buna-*, *kömür* sözcüklerinde yer alan fosil tabanların ek aldığı, dil kullanıcısı tarafından *belirli*, *belirgin*, *bunal-*, *bunaltı*, *köz* gibi sözcükler yoluyla algılanabilir. Ancak *dahi* (< tak-ı), *göğüs* (< *köğ+(ü)z), *güneş* (< *küne-ş), *tavşan* (< *tabış-gan), *ücre* (< uç+ra) örneklerinde olduğu gibi üst-türetimden öte bir kalıplaşmada dil kullanıcısı sözcükte bir ek olduğunu artık sezinleyemez. Yani dil kullanıcısı açısından *dahi*, *göğüs*, *güneş*, *tavşan* gibi sözcükler, yalın kökler olarak algılanır. Bundan dolayı, eşzamanlı algı açısından üst-türetimden daha sözlüksel bir ek yoktur ve sözlüksel işlev yükü açısından ek sınırı üst-türetim ekidir.

Şekil 1'de sunulan eşzamanlı hiyerarşi, bir çekim ekinin sözlükselleşerek bir sözlükbirim olmasının çekimsi veya türetimsi bir eke kıyasla daha güç olacağını ve daha çok aşama gerektireceğini göstermektedir. Çekimsi ve türetimsi ekiyle genişletilen tabanlar çekim ekine göre daha sözlüksel işleve sahip olduklarından sözlükbirime dönüşmeleri daha güçlü ve hızlı gerçekleşecektir. Türetimsi ekinin tabanla sözlükbirim oluşturması ise türetim eki kadar kolay değildir. Türetim eklerinin *kitap+lık*, *sev-gi* örneklerinde olduğu gibi doğrudan sözlükbirimler

üretmesi, sözlüksellik işlevi açısından çekim, çekimsi ve türetimsi eklerine kıyasla hiyerarşinin daha üst noktasında olduğunu kanıtlamaktadır.

Kavram karmaşasını önlemek adına birkaç noktanın altını çizmek yararlı olacaktır. Bir ekin tabanla kalıplaşması elbette artzamanlı bir süreç gerektirir ama bu ekin bir tabanla olan bireysel ve özel serüvenidir. Söz gelimi, *toptan*, *kökten* gibi kalıplaşmalara bakılarak çıkma durumunun artık türetimsi veya türetim ekine dönüştüğü söylenemez. Kalıplaşma örneklerine rağmen çıkma durumu eşzamanlı yaygın kullanımlarında (*evden*, *okuldan* vb.) çekim işlevini taşıdığından *çekim eki* olarak etiketlenir. Çıkma durumunun kalıplaşabilmesi yalnızca yükleme durumundan daha sözlüksel olduğuna ilişkin bir kanıt sunar. Elbette bu gözlem, çıkma durumunun artzamanlı süreçte yükleme durumu ekine veya dönüşlülük eklerinin edilgenlik eklerine göre daha sözlükselleşmiş olduğu gerçeğini yadsımaz, ancak eklerin bu tür genel işlev değişimleri kalıplaşma süreçlerinden daha kapsamlı bir biçimde ele alınması gereken başka bir araştırma konusudur.

Şekil 1’de işlevsel yönleriyle belirtilen ek türleri, (1a-e)’de yer alan tümceler üzerinden örneklenmiştir. (1a2-a3)’de yer alan $\{+(n)In\}$ ve $\{+im\}$ biçiminde değişiklikleri olan tamlayan ekinin bir durum eki olduğu alanyazında tartışmalıdır (bkz. Boz, 2014; Kerimoğlu, 2016; Sebzecioğlu, 2021). Söz gelimi, Boz (2014), bu ekin ad-eylem bağlantısı yapmadığından durum biçimbirimleri arasında yer almaması gerektiğini belirtmiştir (s. 21).

- (1) a. **Çekim eki**
  - a1. Işıl kapı+(y)ı açtı. (yükleme durumu)
  - a2. Ece kapı+nın kolunu açtı. (tamlayan durum eki)
- b. **Çekimsi eki**
  - b1. Işıl koş-an kediye izledi. (ortaç eki)
  - b2. Ece ödevini yapay zekâya yaz-dır-dı. (ettirgenlik eki)
- c. **Türetimsi eki**
  - c1. Işıl kuyruk+suz kediye üzüldü. (yokluk eki)
  - c2. Şımarık çocuk yerlerde döv-(ü)n-dü. (dönüşlülük eki)
- d. **Türetim eki**
  - d1. Işıl kırtasiyeden kalem+lik aldı. (addan ad türetim eki)
  - d2. Ece bahçeyi su+la-dı. (addan eylem türetim eki)
- e. **Üst-türetim eki**
  - e1. Işıl annesinden bıç-ak istedi. (eylemden ad türetim eki)
  - e2. Ayakta durmaktan top+uk+u ağrıyordu. (addan ad türetim eki)

Alanyazında her ekin ne kadar dilbilgisel veya sözlüksel olduğuna ilişkin bir uzlaşım olmadığından, (1a-e)’de sunulan örneklerin tartışmaya açık olduğunu hatırlatmakta fayda var. (1e1-e2) örnek tümcelerinde yer alan türetim eklerinin üst-türetim eki olarak etiketlenmesi, eklerin dil kullanıcıları tarafından yalnızca sezgisel olarak çözümlenecek kadar kalıplaşmasıdır. (1b2) ve (1c2) çatı eklerinde görüldüğü üzere aynı ulamsal (kategorik) türden ekler bile dilbilgisellik ya da sözlüksellik noktasında farklı özellikler taşıyabilmektedir. (1a1-a2)’de çekim eki olarak kodlanan

durum ekleri diğer durum eklerinden daha fazla dilbilgisellik taşır. Bundan dolayı bir tabanla sözlükbirim oluşturmazlar. Bu ve benzeri örneklerden yola çıkılarak yükleme ve tamlayan durumu gibi eklerle *üst-çekim eki*; yönelme, bulunma ve çıkma gibi sözlükselliği biraz daha yüksek eklerle *çekim eki* denebilir. Böylece ekler arasında yer alan işlevsel ayrımlar daha açık bir biçimde betimlenip açıklanabilir. Bu çalışmada birebir ek odaklı bir çözümleme yapılmadığından olabildiğince genel bir kümeleme mantığıyla ek türü etiketlemesi yapılmıştır. Üstelik aşırı terimleştirme, betimleme yöntemi açısından birtakım güçlükleri içinde barındırabilmektedir.

(2a-d2)'de *Türkçe Ulusal Derlem*'den (Aksan vd., 2012) alınan örnek tümcelerde ek türlerinin kalıplaşmış biçimlerine yer verilmiştir. Türetim eki, tabanı doğrudan sözlükselleştirdiğinden aşağıda ayrıca örneklenmemiştir.

(2) a. **Çekim ekinin sözlükselleşmesi**

- a1. Neden söz+*de* Batılı aydınlar dedim? (bulunma durumu)
- a2. Hayatı kök+*ten* değişti. (çıkma durumu)
- a3. Gizlediğin her şeyi bilen bir+*i* var. (iyelik eki)

b. **Çekimsi ekinin sözlükselleşmesi**

- b1. Önlerinde, herkes için umutlu bir gel-*ecek* vardır. (ortaç eki)
- b2. Yumurtayı kızgın yağ içine atıp piş-*(i)r*-di. (ettirgenlik eki)

c. **Türetimsi ekinin sözlükselleşmesi**

- c1. Çul+*suz* diye bilinen ve ölmesi iyice geciktiğinden itibar kaybeden bu zat, bu muhteşem gün için gereken tedbiri almıştır. (yokluk eki)
- c2. Çocuk bu arada matematiksel düşünmeyi öğre-*n-(i)*yor. (dönüşlülük eki)

d. **Türetim ekinin ileri sözlükselleşmeyle üst-türetim ekine dönüşmesi**

- d1. Dedemin dedesi, Osmanlı Ordusu'nda sanc-*ak* taşırmış. (eylemden ad türetim eki)
- d2. Kö-*mür* çuvalını sırtına alıp doğruca sobanın başına vardı. (eylemden ad türetim eki)

Örneklerden de anlaşıldığı üzere sözlükselleşme sonucu ortaya çıkan sözcüklerde ses artımı gözlenmektedir. Bu gözlem, sözlükselleşmenin, dilbilgiselleşmede görülen ses yitimine (*-A yorur-* yapısının *-yor* veya *tur-ur* eylem çekiminin *-Dir* ekine dönüşmesi gibi) karşıt bir biçimde ses genişlemesine neden olduğunu göstermektedir.

Çekim, çekimsi ve türetimsi eklerinin hem tabana eklenme hem de tabanla kalıplaşma olmak üzere iki ayrı süreci bulunmaktadır. Buna karşın türetim eklerinin yalnızca tabana eklenme süreci bulunur. Bu süreç, dil kullanıcıları arasında yaygınlaşma ve onam alma ile ilişkilidir. Tabana eklenme doğrudan sözlükbirim oluşturduğundan kalıplaşma basamaklarına gereksinim duyulmaz. Üst-türetim eklerinin ortaya çıkışı türetim eklerinin bir tabanla daha fazla sözlükselleşmesini gerektirdiğinden türetimden farklı olarak bir kalıplaşma süreci içermektedir. Sonuç olarak, türetim ekleri kalıplaşmanın aşamaları ve süresi açısından diğer eklerden ayrılmaktadır.

Türetimsi, çekimsi veya çekim eklerinin kalıplaşması ileri düzeyde gerçekleştiğinde, türetim eklerinin kalıplaşma sürecinde olduğu gibi dil kullanıcılarının eki unutmalarına (*emzir-* < *em-(i)z-ir-* gibi) veya kolayca çözümleyememesine neden olabilmektedir. İkinci durumda dil kullanıcısı tabanda bir ek olduğunu çeşitli biçimsel ya da işlevsel kıyaslamalarla sezinleyebilir. Özellikle türetimsi eklerinin ileri düzey sözlükselleşmesine fosil tabanlarda daha sık rastlanmaktadır: *buna-l-*, *kıska-n-*, *kuşa-n-*, *kuşa-t-*, *kurtar-*, *kurtul-*, *öğren-*, *öğret-*, *tüken-*, *tüket-*, *yan-*, *yak-* vb. Bu gözlem, ekin ileri düzey kalıplaşmasında taban fosilleşmesinin etkili olduğunu göstermektedir.

1.3.1. Ek Kalıplaşma Ölçütü ve Kısıtlamalar

Ek kalıplaşmasıyla ilgili temel nokta ve değiştirgenler bir araya getirildiğinde aşağıdaki gibi bir ölçütün ortaya konabileceği görülmektedir. *Ek Kalıplaşma Ölçütü* hangi ekin sözlükselleştiği veya ne kadar sözlükselleştiği noktasında yol gösterici olacaktır.

(3) Ek Kalıplaşma Ölçütü

Herhangi bir ek dilbilgiselden sözlüksele uzanan işlev yelpazesi içerisinde bulunan eşzamanlı konumundan ayrılarak bir tabanla birlikte sözlükselleşme sürecine girmiş veya tamamen sözlükselleşerek yeni bir sözlükbirim oluşturmuşsa kalıplaşmıştır.

Ölçütün üç önemli kısıtlaması bulunmaktadır:

(i) Kalıplaşma olmadan aynı işleve sahip iki ek üst üste gelemez.

Bir ekin, özellikle de çekim eklerinin kalıplaşıp kalıplaşmadığı sorgusu, üzerine aynı türden ek getirilerek yapılır. Bunun dilsel gerekçesi, aynı işleve sahip eklerin üst üste gelemeyeceği gözlemdir. Bu kısıtlama, alanyazında *en az çaba yasası* (principle of least effort) olarak da adlandırılan *ekonomi ilkesi* (the economy principle) ile ilişkilidir. Ekonomi ilkesi güç, yavaş ve bulanık süreçleri önlemek adına dilin kullanım ve değişimlerini belirleyen önemli bir ilkedir (Leech, 2016, s. 6). Buna göre, aynı işlevi taşıyan iki ekin üst üste gelebildiği durumlarda ekten birinin işlevsel bir değişime uğramış veya ekin işlevinin tamamen unutulmuş olması beklenir. İkinci ek ilk ekin işlevinin yerini almak ya da onu güncellemek için eklenir (Korkmaz, 1960, s. 180). İşlevsel değişime en fazla uğrayan, yani en çok sözlükselleşen ek tabana en yakın olan, tarihsel olarak daha önceden kalıplaşma sürecine girmiş, eklendiği tabanı yeni bir sözlükbirim hâline dönüştürmüştür. Sonuç olarak, aynı işleve sahip iki ek üst üste gelemiyorsa eklerden hiçbiri kalıplaşmamış demektir: **kapı+si+si*, **ev+i+si* vb. Kalıplaşma varsa aynı türden ekler art arda dizimlenebilir: *bir+iYELİK+siYELİK*, *(ET) k̄p+iYELİK > gibi+siYELİK* vb.

(ii) Aynı işleve sahip en fazla iki ek kalıplaşabilir: *bir+i+si*, *kim+i+si*. *Dilbilgisidişi* (ungrammatical) olan ve dolayısıyla kullanımı bulunmayan **bir+i+si+si* dizilimi söz konusu ölçütü doğrulamaktadır.

(iii) Hepsini kalıplaşmamış bile olsa aynı işleve sahip üç ek üst üste gelemez: *kedilerden *bir+i+si+si*. Örnekte görüldüğü üzere son iyelik eki kalıplaşmadığı hâlde *birisisi* kullanımına izin verilmemiştir. Bu bulgu, ikinci ekin kalıplaşmasına rağmen işlevini kaybetmediğini, ilk ekin yitirdiği işlevi yenilemek için eklendiğini, dolayısıyla tamamen geçirimsiz olmayıp saydamlığını koruduğunu göstermektedir.

2. Araştırma Yöntemi

Ek kalıplaşmasının gerçekleştiği örneklerin belirlenmesinde ağırlıklı olarak bu çalışmada yararlanılan ve gönderimde bulunulan kitap ve makaleler temel alınmış, akademik alanyazının

ürünleri olan bu eserlerin künyeleri *Kaynakça* bölümünde verilmiştir. Çekim, çekimsi ve türetimsi eklerini almış sözcüklerin kalıplaşıp kalıplaşmadığı GTS kullanılarak denetlenmiş, ancak kalıplaşmaya dayalı sözlükselleşme değeri bu çalışmada sunulan kavram, sınıflandırma ve ölçütlere göre belirlenmiştir. Kalıplaşmaların yer aldığı örnek tümceler *Türkçe Ulusal Derlem*'den (Turkish National Corpus) alınmıştır (Aksan vd., 2012). Özetle bu çalışmada, nitel betimleme, gözlem, nitel derlem temelli çözümlenme ve kavramsal sınıflandırma üzerinden ilerleyen yöntemsel bir yol izlenmiştir.

3. Sınırlılıklar

Bu çalışma ek kalıplaşması odağı üzerine biçimlendiğinden ek kalıplaşmasını tetikleyen nedenlerin diğer kalıplaşmış dilsel birimler (*atasözleri, deyimler, kalıp sözler* vb.) için de geçerli olup olmadığına bakılmamıştır.

Bu çalışma bir tabanla ekin kalıplaşması sonucu ortaya çıkan sözlükbirimler üzerine olduğundan birden fazla ekin kendi aralarındaki kalıplaşmaları (*-mİŞ+çA+sI+n+A > mİşçAsInA, -Dİk+çA > -DİkçA, +lA-ş->+lAş-, +lA-n-> +lAn-* vb.) araştırmanın dışında tutulmuştur.

Atasözleri, deyimler, kalıp sözler, birleşikler, ikilemeler gibi kalıplaşmış dil birimleri (*Damlaya damlaya göl olur, mirasyedi, çekyat, vurdumduymaz, gülüp geç-, baş başa* vb.) içerisinde yer alan ekler (*Balık+ØYALIN DURUM baş+tanAYRILMA DURUMU kok-arsÜRERLİLİK-Ø₃.KİŞİ-TEKİL, miras+ØYALIN DURUM ye-diØ₃.KİŞİ-TEKİL, çek-ØEMİR KİPİ-3.KİŞİ-TEKİL yat-ØEMİR KİPİ-3.KİŞİ-TEKİL, vur-dukESİN GEÇMİŞ ZAMAN-m₁.KİŞİ-TEKİL duy-maOLUMSUZLUK-ZSÜRERLİLİK-Ø₃.KİŞİ-TEKİL, gül-üpBAĞ-EYLEM geç-, baş baş+aYÖNELME DURUMU*) bu çalışmanın kapsamı içerisinde yer almamıştır. *Kuramsal Çerçeve* bölümünde değinildiği üzere, bu çalışmada yapı içerisinde kalıplaşan bu tür eklerle *yapı-içi donmuş ekler* adı verilmiştir. Çalışmanın amacı ve sınırları nedeniyle yapı-içi donmuş eklerin ayrıntılı olarak ele alınıp çözümlenmesi gelecekte yapılacak daha ileri düzey çalışmalara bırakılmıştır. Dolayısıyla bu çalışma bir tabanla kalıplaşma sürecine giren *sözlükselleşmiş ekler* ile sınırlandırılmıştır.

4. Bulgular ve Tartışma

4.1. Ek Kalıplaşmasına Örnekler

Dil kullanıcılarının dilsel sezgisinde ayrılanamayan türetim ekleri, türetim eki kalıplaşmasına birer örnektir. Dil kullanıcıları örtük zihinsel kıyaslamalarla sözcükte bir ek olduğunu sezinleyebilirler ancak biçimbilimsel çözümlenmeyi gerçekleştiremezler. Bu tür sözlükselleşmiş tabanlarda bulunan ve gerçekte türetim ekinin tabanda daha fazla kalıplaşmasıyla ortaya çıkan eklerle daha önce değinildiği üzere *üst-türetim eki* adı verilmiştir. Söz gelimi *kö-z, kö-mür, sanc-ak, top+uk* gibi sözcüklerde bulunan ekler birer üst-türetim eki olarak etiketlenir. Bütün bu örnekler, türetim eklerindeki sözlükselliğin ileri bir seviyeye taşınabileceğini göstermektedir.

Türetim ekinin kalıplaşmasına ilişkin araştırmalarda *çağrı* (< *çağır-ı*) sözcüğünde olduğu gibi bir ses olayından dolayı dil kullanıcıları tarafından kolayca çözümlenemeyecek sözcükler dışarıda tutulmalıdır. Bu tür sözcükler, kalıplaşmadan çok ses süreçlerine bağlı değişimlerin algılanamaması ile ilişkilidir.

Aşağıda, Türkçede çekim, çekimsi ve türetimsi eklerinin tabanla kalıplaşmasına ilişkin durum, iyelik, çoğulluk ve adlaştırma eklerinden örnekler verilmiştir.

(i) **Durum Ekleri:** Türkçede tamlayan durumu ve yükleme durumunun bir tabanla kalıplaştığı örneklere rastlanmaz (Özkan, 2001, s. 156). (4)'te durum eklerinin kalıplaşmasına ilişkin örnekler verilmiştir.

(4) **Sözlükselleşmiş Durum Ekleri**

a. **{+(y)A}**

tersin+e, sabah+a, akşam+a, sene+(y)e, inadın+a, boşun+a

b. **{+(y)DA}**

yüz+de, yüz+de+lik, birlik+te, göz+de, söz+de, gün+de+lik, yerin+de, aslın+da, görünüş+te, farkın+da, farkın+da+lık, hakkın+da

c. **{+(y)DAn}**

top+tan, sıra+dan, su+dan (sebep), gerçek+ten, öz+den, can+dan, iç+ten, kök+ten, ani+den, içeri+den, sonra+dan, yeni+den, sıra+dan

Başka, özge gibi sözcüklerde yönelme durumunun eski formu olan *{+GA}*, tabanla kaynaşarak günümüze kadar gelebilmiştir. Bu gözlem, kalıplaşma ile ortaya çıkan *fossilleşmenin* (fossilisation) unutulmuş veya değişime uğramış ekleri geleceğe taşıyabileceğini göstermektedir.

(ii) **3. Kişi İyelik Ekleri:** İyelik eklerinin aynı tabanda kalıplaşması tekli de olabilir çoklu da. (5b)'de yer alan çoklu iyelik kalıplaşmalarının (5a)'da görüldüğü üzere tekli kalıplaşmış biçimleri de bulunmaktadır. Dolayısıyla kalıplaşma, tekliden çokluya doğru bir süreç içerisinde gerçekleşmektedir.

(5) **Sözlükselleşmiş İyelik Ekleri**

a. **Tekli iyelik eki kalıplaşması**

gib+i, hakk+ı+n+da, bir+i, kim+i

b. **Çoklu iyelik eki kalıplaşması**

bir+i+si, bir+i+leri, kim+i+si

(iii) **Çokluk Eki:** GTS'de yer alan madde başları incelendiğinde, çokluk ekinin *bit+ler*, *sülük+ler*, *üç+ler*, *yedi+ler* gibi yalın tabanla kalıplaşan örnekleri bulunsa da ağırlıklı olarak başka bir ekten sonra kalıplaştığı görülmektedir. Çokluk ekinin dizilim açısından en sonda yer alması, dilbilgisel işlevinin kendisinden önce gelen ekle kıyaslandığında daha yüksek olduğunu gösterir. (6)'da çokluk ekinden önce sıkça rastlanan eklere yer verilmiştir. Bu tür kalıplaşmaların öbekten eksiltmeyle gerçekleştiği söylenebilir: *taçsız (bitkiler) > taçsızlar*, *memeli (hayvanlar) > memeliler* vb.

(6) **Sözlükselleşmiş Çokluk Eki**

a. **{+gII} ekinden sonra**

bakla+gil+ler, buğday+gil+ler, turunç+gil+ler

b. **{+II} ekinden sonra**

eklembacak+lı+lar, meme+li+ler

- c. **{+sIz} ekinden sonra**
taç+sız+lar, ayak+sız+lar
- d. **{-GAn} ekinden sonra**
kemir-gen+ler, sürün-gen+ler
- e. **{+sI} ve {+(I)msI} ekinden sonra**
leylek+si+ler, ip+si+ler, örümceğ+(i)msi+ler
- f. **{+CII} ekinden sonra**
ot+çul+lar, et+çil+ler

(iv) **Eşitlik Eki:** $\{+CA\}$ eşitlik ekinin kalıplaşma düzeyleri tabandan tabana değişebilmektedir (Gökdayı ve Sebzecioğlu, 2006 ve 2011). GTS’de *Türk+çe*, *İngiliz+ce* gibi ileri düzeyde kalıplaşmış sözcükler bulunduğu gibi *açık+ça*, *ayrı+ca*, *dost+ça*, *başka+ca*, *beraber+ce*, *fert+çe*, *gelenek+çe*, *göre+ce*, *güzel+ce*, *insan+ca*, *kolay+ca*, *ön+ce*, *rezil+ce*, *sessiz+ce*, *toplu+ca*, *yakın+ca* gibi kalıplaşma düzeyi daha düşük sözcüklere de yer verilmiştir. Ara kalıplaşmaların sözlükte yer alıp alamayacağı ayrı bir çalışma konusu olduğundan burada ele alınmayacaktır. Sözcük seçiminde hangi yolun izleneceği ve hangi ölçütlerin kullanılacağına ilişkin ayrıntılı tartışma ve öneriler için Bozkurt’un (2016) çalışmasına bakılabilir.

(v) **Araç Eki:** Eklendiği adları belirtece dönüştüren $\{+(I)n\}$, Eski Türkçede yalnızca zaman değil durum ve birliktelik de bildiren bir ektir (Tekin, 2016, s. 110-111). Ölçünlü Türkçede dilbilgisel işlevini ve işlekliliğini yitirmiş bir biçimde yalnızca *kış+(i)n*, *yaz+(i)n*, *yaya+n*, *ansız+(i)n* gibi sözcüklerde kalıplaşmış olarak yaşamaktadır.

(vi) **Eylemsi Ekleri:** Eylemsi eklerinin kalıplaşması yoluyla ad (*dolma*, *çıkış* vb.), sıfat (*okumuş*, *tanıdık* vb.), belirteç (*kala*, *giderek* vb.) ve ilgeç (*göre*, *diye* vb.) türünde sözcükler Türkçenin söz varlığına girmiştir.

(7) Sözlükselleşmiş Eylemsi Ekleri

a. Ad eylemler

dene-me, dol-ma, sar-ma, tanış-ma, yarış-ma, uçurt-ma

anla-(y)ış, bekle-(y)ış, çık-ış, gir-iş, yürü-(y)üş, bak-ış, tan-ış

çak-mak, tokmak (< tokı-mak), ye-mek, de-mek (“anlaşılan”, “öyle mi” anlamında)

b. Ortaçlar

bil-dik, bil-(i)n-dik, gel-ecek, oku-muş, tanı-dık

c. Ulaçlar

ayrı (< ayır-ı), sür-e, geç-e, gid-erek, gör-e, kal-a, ol-dukça, yine (yene < yan-a), aşır-ı, di-(y)e, dahi (< tak-ı)

4.2. Eklerin Kalıplaşma Nedenleri

Daha önce değinildiği üzere sözlükselleşme süreci ilerledikçe ekin tabana olan yakınlığı artmaktadır; çünkü tabanın anlamıyla olan ilişkisi daha bütünleşik bir duruma gelir. Eşzamanlı dil dizgesinde de eklerin eklenme diziliminde aynı güdülenme söz konusudur. Birden fazla ek bir tabana eklenirken en sözlüksel işleve sahip olan tabana en yakın olurken en dilbilgisel olan tabana en son eklenir. Söz gelimi, *kitap+çı+lar+(ı)n+da* diziliminde eklerin diziliminde en sözlüksel olan ek tabana en yakın duran türetim eki, en dilbilgisel olan ise tabandan en uzakta bulunan durum ekidir. Sebzecioğlu (2021) bu olguyu *Tabana Yanaşıklık Hiyerarşisi* olarak adlandırmıştır (s. 178). Bir ekin sözlükselleşme ve tabana kalıcı olarak yanaşma sürecine girmesi çeşitli nedenlerin etkisiyle başlar. Aşağıdaki alt başlıklarda olası süreç tetikleyicilerine değinilecektir.

4.2.1. İnsana Özgü veya İnsanla İlgisi Bulunan Sözcükler

İnsana özgü sözcükler, doğrudan veya dolaylı içerisinde insana ilişkin kavramsal bağıntıların bulunduğu sözcüklerdir. Dil insan genetiği ve zihninin bir ürünü olduğuna göre sözcüklerin insanla ilintili olması beklenir bir sonuçtur. Dillerde önemli evrensel güdülenmelerden biri olan *Canlılık Hiyerarşisi* (Animacy Hierarchy) söz konusu gözlemi doğrulamaktadır. Canlılık dillerde dilsel birimlerin seçimini etkileyen evrensel bir kategoridir. Söz gelimi, [+insan] özellikli adların özne konumuna yükselebilmeye potansiyeli daha yüksektir. Comrie (2005) canlılığı hiyerarşik olarak (8)'deki gibi göstermiştir (s. 233).

(8) Canlılık Hiyerarşisi

insan > canlı(hayvan) > cansız

Kara ve Sebzecioğlu (2020), Türkçede eklerin taban seçiminde *Canlılık Hiyerarşisinin* önemli bir etken olabileceğine ilişkin bulgular ortaya koymuştur. Eklerin kalıplaştığı sözcüklerin (sözcükler GTS'nin madde başlarından taranmıştır) kullanıldığı bağlamlara bakıldığında, doğrudan ya da dolaylı olarak insanla ilişkili olmanın güçlü bir eğilim olduğu gözlenmektedir. Söz konusu gözlemlerden yola çıkılarak ek kalıplaşmasının görüldüğü sözcükleri (9a-d)'de görüldüğü gibi sınıflandırmak olasıdır. Sınıflama sözcüklerin kullanıldıkları olası bağlamlar düşünülerek ve *eğretilemeli* (metaphoric) kullanımlar göz ardı edilerek yapılmıştır. Sınıflandırmada insanla ilişkili olamayan sözcükler de ayrı bir başlık altına verilmiştir (bkz. (9d)). Eldeki örneklerden yola çıkıldığında insanla ilişkili olmayan kalıplaşmaların insan özgü olanlardan daha az olduğu görülmektedir.

(9) a. Doğrudan insana özgü kalıplaşmalar: yalnızca [+insan]

farkındalık, biri, kimi, birisi, kimisi, birileri, dolma, sarma, çakmak, tokmak, anlayış, okumuş, sözde, insanca, fertçe, gelenekçe, rezilce

b. Ağırlıklı olarak insanla ilişkili kalıplaşmalar: çoğunlukla [+insan]

bekleyiş, hakkında, yarışma, tanışma, gözde, kala, geçe, beraberce, dostça

c. Sadece insana özgü olmayan kalıplaşmalar: [±insan]

gibi, yemek, sessizce, kolayca, memeliler

d. İnsanla ilintili olmayan kalıplaşmalar: [-insan]

baklagiller, eklembacaklılar, sürüngenler

(10a-d)'de (9a-d)'deki örneklerin bağlamsal olarak anlaşılmasını kolaylaştıracak tümce örnekleri verilmiştir. *Türkçe Ulusal Derlem*'den alınan örnek tümcelerde ek kalıplaşmasıyla oluşan sözcükler eğik yazıyla belirtilmiştir. Yıldız imi (*) ile *dilbilgisidışı* olduğu belirtilen tümceler düz anlamıyla, yani eğretilemesiz olarak düşünülmelidir. Bunun nedeni, *kişileştirme* (prosopopeia) ile dilbilgisel bütün tümcelerin kabul edilir olacağıdır. Söz gelimi, (10a3) veya (10b5)'te dilbilgisidışı olarak etiketlenen tümceler insan dışı varlıkların konuşturulduğu bir masal metninde kolayca yer alabilir.

- (10) a. **Doğrudan insana özgü kalıplaşmalar: yalnızca [+insan]**
- a1. *Farkındalık* ise bir insanı diğer canlılardan ayıran en önemli özelliktir.
- a2. Çünkü artık kahramanca ölmek değil *insanca* yaşamak istiyoruz.
- a3. *Okumuş kediyi nerede görsem tanırım.
- b. **Ağırlıklı olarak insanla ilişkili kalıplaşmalar: çoğunlukla [+insan]**
- b1. *Dostça* bir üslupla gerekli bilgileri alıp, işi orada bırakmalıyız.
- b2. İnsanlar, hayvanlar ve bitkiler *dostça* yaşarlardı.
- b3. New Jersey Özgürlük Parkı'ndaki hayvanseverler ve köpek sahiplerinin büyük ilgi gösterdiği *yarışma* oldukça renkli görüntüler sunuyor izleyiciye.
- b4. *Berberce* eski kenti gezdiler
- b5. *Masa bana dostça bakıyordu.
- c. **Sadece insana özgü olmayan kalıplaşmalar: [±insan]**
- c1. Bunun üzerine Ayşe, *sessizce* kitabının üzerine eğildi.
- c2. Kurtlar *sessizce* köşelerine çekilip uyumaya gittiler.
- c3. Bu yazılımlar bilgisayarınızdan *sessizce* bilgi toplar ve üçüncü şahıslara iletir.
- d. **İnsanla ilintili olmayan kalıplaşmalar: [-insan]**
- d1. *Baklagiller*, toprağa bol organik madde ve azot bırakırlar.
- d2. *Sürüngenler* genel olarak diğer hayvanları avlayarak beslenirler.

(10)'daki örnek tümceler incelendiğinde Canlılık Hiyerarşisinin aşamalı etkisi gözlenebilmektedir. Söz gelimi *yalnızca [+insan]* özellikli kalıplaşma örneklerinden (10a3)'te hayvanlarla ilgili kullanım tümceyi dilbilgisidışı kılmışken (10b5)'te cansız varlıkların [+insan] özellikli sözcüklerle kullanımı dilbilgisidışı bir yapı ortaya çıkarmıştır. Yalnızca insana özgü olmayan (10c1-c3) örnek tümcelerinde görüldüğü üzere, kalıplaşmış sözcük kullanımı Canlılık Hiyerarşisinin bütün varlıkları için dilbilgisel yapılar ortaya çıkarır.

GTS'de {+IAR} ile kalıplaşan sözcüklere bakıldığında ağırlıklı olarak insan dışı varlıklarla ilgili olduğu gözlenmiştir ve diğer kalıplaşma türlerinde olduğu gibi ek çeşitliliği gözlenmemektedir. Dolayısıyla yalnızca kalıplaşmış sözcüklerin sayısını değil ek odaklı çeşitliliğini de değerlendirmek, kalıplaşmanın tür eğilimlerini anlamak için önemli bir gösterge olarak durmaktadır.

4.2.2. Kullanım Sıklığı ve Eşdizimlilik

Dillerde *kullanım sıklığı* (frequency of occurrence) ve *eşdizimlilik* (collocation) öbekselleştirme ya da sözcüksel bütün kalıplaşmalarda önemli bir unsurdur. Kullanım sıklığı, kalıplaşmış dil birimlerinin tek bir birim olarak sözlü ya da yazılı dile özgü herhangi bir *bütüncede* (corpus) ne kadar kullanıldığıdır. Eşdizimlilik ise aynı tümcedeki bir dilsel birimin başka bir birimle bulunma eğilimine verilen addır (Matthews, 2014, s. 64; Mersinli, 2014, s. 1; Tuncay, 2013, s. 34; Doğan, 2020, s. 1946).

Ek kalıplaşması açısından bakıldığında kullanım sıklığı aynı tabanla ekin ne kadar sıklıkla kullanıldığı, eşdizimlilik ise ekle tabanın yan yana bulunma eğilimini anlatır. Dil kullanıcılarının bir tabanla eki, oluşan yeni bir kavrama bağlı olarak sık kullanmaları ve dolayısıyla yan yana getirme eğiliminde olmaları, zihinlerinde kalıplaşmış bir yapının ortaya çıktığı algısını pekiştirmekte ve sürecin sonucunda yeni bir sözlükbirim ortaya çıkabilmektedir. Bu gözlem, aynı taban ve ekin bir araya gelmesiyle başlayan kavramsal değişimle birlikte yan yana sık kullanımın, ekin tabanla kaynaşmasını kolaylaştıran önemli bir etken olduğunu göstermektedir.

4.2.3. İşleme Kolaylığı

İşleme kolaylığı (processing ease) bellek gibi bilişsel kaynakların verimli, akıcı ve etkin kullanımıyla ilişkili bir kavramdır (Dunlosky ve Metcalfe, 2009, s. 105). Bir önceki başlıkta değinilen kullanım sıklığı ve eşdizimlilik işleme hızını ve verimini artıran unsurlardır. Aynı tabanla ekin sık kullanımı sonucu gerçekleşen sözlükselleşme, dil kullanıcılarının zihninde söz konusu yapının ve oluşan yeni kavramın her defasında yeniden işlenmesine engel olmakta, uzun erimli bellekte yer edinip daha kolay hatırlanmasını sağlamakta, ekonomi ilkesine uygun olarak daha düşük ve kısa süreli işlemeyle yüksek enerji kaybının önüne geçmektedir.

4.2.4. Eksiltme

Eksiltme (ellipsis) süreci *işleme kolaylığı* ile ilişkilidir; ancak daha çok işlenen birimin tözünü, yani biçimbirimsel koparmalarla sessel yapısını azaltarak verimlilik sağlama üzerine odaklıdır.

Türkçede öbeklerde görülen *eksiltmeler*, geride kalan birimlerin öbeğin anlamını da üstlenerek kalıplaşmasına yol açabilmektedir (Korkmaz, 2009, s. 157; Akalın, 2014, s. 22). Türetim eki dışında kalan çekim, çekimsi ve türetimsi eklerinin kalıplaşma süreci eksiltmeyle açıklanabilir. Korkmaz (2009) *biri* sözcüğünün *adamın biri*, *gözde* sözcüğünün *gözde kişi*, *kavurma* sözcüğünün *kavurma et*, *tanıdık* sözcüğünün *tanıdık kimse*, *yiyecek* sözcüğünün *yiyecek nesne* öbeklerinin eksiltmesiyle ortaya çıktığı görüşünü ortaya koymuştur (s. 157-158). Akalın (2014) ise *cankurtaran* sözcüğünün *cankurtaran otomobili*, *farkındalık* sözcüğünün *farkında olma*, farkındalıktan daha yeni olan *anındalık* sözcüğünün ise *anında olma* öbeklerinin eksiltmesiyle oluştuğunu söylemektedir.

4.2.5. Toplumsal ve Kültürel Onam

Kullanım sıklığı, eşdizimlilik ve işleme kolaylığı gibi etkenlerin tetiklediği kalıplaşma sürecinin dilde yeni ve kalıcılığı yüksek bir sözlükbirim yaratabilmesi için dil kullanıcılarının oluşturduğu topluluk tarafından onamı gerektirmektedir. Dolayısıyla, kalıplaşmış dilsel birimin kalıcı ve yaygınlığını belirleyen en önemli etkenlerden biri toplumsal veya kültürel bütünleşme ve uyumun gerçekleşmiş olmasıdır (Gökdayı, 2019, s. 173). Söz konusu uyum dilsel iletişimi

hızlandırıp kolaylaştırmaktadır. Toplumsal yaşama ilişkin izler taşımayan, dil kullanıcılarının zihinsel dünyasında gerekli herhangi bir kavrama gönderimde bulunmayan bir sözcüğün dilde tutunması, yaşaması doğal olarak güç olacaktır. Söz gelimi *dolma*, *sarma*, *giriş*, *çıkış*, *farkındalık*, *sıradan*, *toptan*, *sözde*, *dostça*, *birisi*, *aşkama* gibi sözcükler toplum yaşam ve kültüründe yer bulamayıp, kalıplaşma süreci ya hiç başlamayacak ya da *ara kalıplaşma* görünümünde kalarak sözlükbirime dönüşemeyecekti.

4.2.6. Örnekseme

Dillerde sözcük üretimi dilin kendine özgü biçimbilimsel dizgesine bağlı olarak *kural yönetimlidir* (rule-governed). *Örnekseme* (analogy) çoğu zaman dilin temel biçimbilimsel kurallarından bağımsız bir biçimde, var olan yapılardan yola çıkılarak sözcük oluşturma sürecidir (Mattiello, 2013, s. 50-51). Diğer dillerle olan temaslar özellikle örnekseme yoluyla ek kalıplaşmanın bir tetikleyicisi olabilir. Söz gelimi *çaydanlık*, *yağdanlık* gibi sözcüklerde yer adı yapan *{+dan}* Türkçe bir ek değildir. Bu ek Farsça *+dān* دان biçimbiriminden ödünçlenilmiştir (Sarı, 2015b; Nişanyan, 2025). *Farkındalık*, yaygın olmasa da GTS’de madde başı olarak yer alan *anındalık* sözcükleri dil kullanıcıları tarafından *[taban+durum eki+LIK]* gibi bir dizilim çağrışımıyla ödünçlenen sözcüklere biçimbilimsel olarak uyarlanmıştır. Özkan (2001), *gerçek+ten* sözcüğünün Arapça *hakikaten* (<ḥaḳīḳaten) sözcüğünün sonundaki *[ten]* kısmına benzetilerek ortaya çıktığını belirtmektedir (s. 162). Yine Özkan’a göre, “beğenilen” anlamında kullanılan *gözde* sözcüğündeki kalıplaşma için iki olasılık bulunmaktadır. İlki Farsça *güzide* (<guzīde) sözcüğüne benzetilmesi, ikincisi ise *gözde olmak* deyiminden kısalmasıdır (s. 160). *Toptan* sözcüğünün ortaya çıkışında ise karşıt anlamlısı olan *perakende* (< Farsça *perākende*) sözcüğünün bulunma durumuyla çekimlenmiş algısı etkili olabilir. *Buhurdan*, *şamdan*, *cüzdan*, *hanedan*, *hüda*, *peyda*, *zindan* gibi sözcükler *sıradan*, *sudan*, *kökten*, *hakkında*, *yüzde*, *sözde* gibi sözcüklerin kalıplaşmasında örnekseme doğrudan etken olmasa da kalıplaşmayı hızlandıran psikolojik bir unsur olarak etkili olmuş olabilir.

Sonuç

Bu çalışmada sonucunda ortaya çıkan betimleme, açıklama ve bulgular aşağıda maddeler hâlinde özetlenmiştir.

(i) Eklerin yalnızca *çekim* ve *türetim* olmak üzere iki başlıkta değerlendirilmesi işlevlerini anlamak noktasında yetersiz kalmaktadır. Ekler belirli oranlarda dilbilgisellik ve sözlüksellik taşır. Oranlar ekten eke değişse de dilbilgiselden sözlüksele uzanan bir işlev doğrusunda ekleri *çekim* (*kapı-(y)ı*, *kapı+nun* vb.), *çekimsi* (*koş-an*, *yaz-dır-* vb.), *türetimsi* (*kuyruk+suz*, *döv-(ü)n-dü* vb.), *türetim* (*kalem+lik*, *su+la-* vb.) ve *üst-türetim* (*biç-ak*, *top+uk* vb.) başlıklarıyla ele almanın daha kullanışlı bir yöntem olduğu anlaşılmıştır.

(ii) Ek kalıplaşması ana başlığında iki tür ekten söz edilebilir: *yapı-içi donmuş ek* ve *sözlükselleşmiş ek*. *Yapı-içi donmuş ekler* atasözü, deyim, kalıp söz, birleşikler ve ikilemeler gibi kalıplaşmış dil birimlerinin oluşturduğu yapı içerisinde işlev değişikliğine uğramaksızın doğrudan donan ek türüdür. Bu çalışmada bir tabanla birlikte kalıplaşan *sözlükselleşmiş ek* türü incelenmiştir.

(iii) Bir tabanla birlikte gerçekleşen ek kalıplaşması dilbilgiselden sözlüksele doğru ilerleyen tek yönlü bir süreçtir.

(iv) Ekin tabanla sözlükselleşmesi türetim eklerini de kapsayan bir süreçtir.

(v) *Ek Kalıplaşma Ölçütünün* “Kalıplaşma olmadan aynı işleve sahip iki ek üst üste gelemmez (**ev+de+de*, **ev+i+si* vb.).”, “Aynı işleve sahip en fazla iki ek kalıplaşabilir (*bir+i+si* karşısında gerçekleşmesi olası olmayan **bir+i+si+si*).” ve “Hepsi kalıplaşmamış bile olsa aynı işleve sahip üç ek üst üste gelemmez (*kedilerden* **bir+i+si+si* örneğinde olduğu gibi).” biçiminde üç temel kısıtlaması bulunmaktadır.

(vi) *Canlılık Hiyerarşisi*, *kullanım sıklığı*, *işleme kolaylığı*, *toplumsal ve kültürel onam*, *eksiltme* ve *örnekseme* ek kalıplaşmasını tetikleyen nedenler arasındadır. Söz konusu nedenlerin kalıplaşmayı tetikleyici gücü, yapılacak *derlem dilbilim* (corpus linguistics), *beyin dilbilim* (neurolinguistics) ve *ruh dilbilim* (psycholinguistics) çalışmalarlarıyla sınanabilir ve daha geniş bir veri seti üzerinden desteklenebilir.

Extended Abstract

In the diachronic process, affixes may lose their grammatical functions and become fossilized in a base or progress toward fossilization. Bases that complete the process of fossilization within a *collocation* acquire a reference to a new concept and are labeled as *lexemes* in the *mental lexicon*. Such morphological fossilizations, as observed in other languages, constitute one of the word formation methods in Turkish. Therefore, not only fossilization but also the process and types of lexicalisation in Turkish should be examined in detail through comprehensive studies. This study aims to contribute to the field by focusing on the process of *affix lexicalization*, its criteria, causes, and, in direct connection with these topics, the types of affixes.

The study concludes that for an accurate description and explanation of the process of affix fossilization, it is essential to correctly identify and label the synchronic functions of affixes. Within the function continuum from grammatical to lexical, affixes carry different functional loads depending on whether they are more grammatical or lexical. The tendency and speed of fossilization provide insight into the synchronic functions of affixes. Evaluating affixes merely under the traditional categories of inflection and derivation is inadequate for understanding their functions. Within the scope of this study, it is proposed that affixes be categorized into *inflection* (e.g., *kapı-(y)ı* ‘the door (acc.)’), *inflection-like* (e.g., *koş-an* ‘runn-ing’), *derivation-like* (e.g., *kuyruk+suz* ‘tail+less’), *derivation* (e.g., *kalem+lik* ‘pen holder’), and *super-derivation* (e.g., *bıç-ak* ‘knife’) categories in order to observe function distinctions more effectively. The proposed affix hierarchy, from grammatical to lexical, is structured as follows: *inflection* > *inflection-like* > *derivation-like* > *derivation* > *super-derivation*. Accordingly, for instance, a *derivation-like* affix is more lexical than an *inflection-like* affix but more grammatical than a *derivation* affix.

Under the main topic of affix lexicalization, two types of affixes can be distinguished: *structure-internal frozen affixes* and *lexicalized affixes*. *Structure-internal frozen affixes* are those that remain fixed within idioms, proverbs, formulaic expressions, compounds, and reduplications without undergoing functional change. This study focuses on *lexicalized affixes* that become fossilized together with a base. Each stage of fossilization, whether involving an inflectional or derivational affix, increases the lexical function of affixes. In relation to this observation, another goal of this study is to demonstrate that the lexicalization of affixes and the factors triggering fossilization -such as *humanness*, *frequency of occurrence*, *collocation*, *processing ease*, *ellipsis*, *social approval*, and *analogy*- constitute a process that includes not only inflectional but also derivational affixes.

One of the triggers of fossilization, humanness, is related to the *Animacy Hierarchy*, which is a significant universal linguistic motivation. When fossilized words in Turkish are examined, they are predominantly observed to be human-related and have been classified accordingly in this study. Frequency of occurrence and collocation are additional factors that accelerate the fossilization of an affix with a base. The frequent co-occurrence of an affix with a base due to the emergence of a new concept reinforces the perception of a fossilized structure in the mental lexicon, ultimately leading to the emergence of a new lexeme. Frequency of occurrence and collocation also enhance processing speed and efficiency. Lexicalisation resulting from the frequent use of an affix with the same base prevents the newly formed concept from being reprocessed each time, allows it to be stored in long-term memory, facilitates recall, and aligns with the principle of economy by minimizing cognitive load. In Turkish, ellipsis observed in phrases can lead to the fossilization of the remaining units, which then assume the meaning of the omitted elements (e.g., *adamın biri > biri*). The fossilization process triggered by factors such as frequency of occurrence, collocation, and processing ease requires the approval of the speech community in order for the newly created lexeme to be established and persist in the language. Additionally, contact with other languages, particularly through *analogy*, can act as a catalyst for affix fossilization. For example, words such as *şamdan* (candlestick), *hakikaten* (truly), and *güzide* (distinguished) have directly or indirectly influenced the fossilization of words such as *sıradan* (ordinary), *sudan* (trivial), *kökten* (radically), *gerçekten* (really), *gözde* (favored), and *sözde* (so-called). The effects and strength of the factors triggering fossilization can be tested and supported through studies in corpus linguistics, neurolinguistics, and psycholinguistics using broader datasets.

Kaynakça

- Akalın, Ş. H. (2014). Türkçede Eksilteli Yapıdan Sözlükselleşme. *Edebiyat Fakültesi Dergisi [EFD]*, 31 (2), 13-29.
- Aksan, Y., Aksan, M., Koltuksuz, A., Sezer, T., Mersinli, Ü., Demirhan, U. F., Yılmaz, H., Atasoy, G., Öz, S., & Yıldız, İ. (2012). *Construction of the Turkish National Corpus (TNC)*. In *Proceedings of the Eight International Conference on Language Resources and Evaluation (LREC 2012)*. İstanbul, Türkiye. <http://www.lrec-conf.org/proceedings/lrec2012/papers.html>
- Aksan, M. & Aksan, Y. (2015). Multi-word Expressions in Genre Specification. *Mersin Üniversitesi Dil ve Edebiyat Dergisi [MEUDED]*, 12 (1), 1-42.
- Aşçı, M. (2024). Türkiye Türkçesinde Bir Kavram Karşılama Yöntemi: Emir Kipiyle Kurulan Birleşikler. *Karadeniz Araştırmaları*, 21 (83), 833-854. <https://doi.org/10.56694/karadearas.1541133>
- Ay, F. (2019). *Türkiye Türkçesinde Türetkenlik: Eşzamanlı Bir Değerlendirme*. [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Hacettepe Üniversitesi.
- Başdaş, C. (2006). Türkçede Üçüncü Grup (Ara) Ekler. *I. Uluslararası Büyük Türk Dili Kurultayı*. Bilkent Üniversitesi.
- Brinton, L. J. & Traugott, E. C. (2005). *Lexicalization and Language Change*. Cambridge University Press.

- Brown, E. K. (2005). *Encyclopedia of Language and Linguistics*. Elsevier Science.
- Boz, E. (2014). *Türkiye Türkçesi biçimsel ve anlamsal işlevli biçimbilgisi*. Gazi Kitabevi.
- Bozkurt, F. (2016). *Genel sözlükler için sözlük birim seçim ölçütleri*. [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi.
- Comrie, B. (2005). *Dil Evrensellikleri ve Dilbilim Tipolojisi*. Hece Yayınları.
- Doğan, N. (2020). Türkçede Sözcük ve Dil Bilgisi İlişkisi: Dil Bilgisel Eşdizim Kalıpları. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8 (6), 1945–1957. <http://dx.doi.org/10.18506/anemon.821972>
- Dunlosky, J. & Metcalfe, J. (2009). *Metacognition*. Sage.
- Ergin, M. (1993). *Türk Dil Bilgisi*. Bayrak Yayınları.
- Gökdayı, H. (2011). *Türkçede Kalıp Sözcükler*. Kriter Yayınları.
- Gökdayı, H. (2019) Türkiye Türkçesinde Kalıplaşma. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 12 (68), 168-176. <https://doi.org/10.17719/jisr.2019.3816>
- Gökdayı, H. & Sebzecioğlu, T. (2006). Geçiş Aşamasında Olan +cA Ekinin Türü. *Türk Dili Dergisi*, 649, 61-71.
- Gökdayı, H. & Sebzecioğlu, T. (2011). Türkiye Türkçesinde {-CA} Biçimbiriminin Türleri. *Bilig*, 58, 147-172.
- Gülsevin, G. (2004). Türkçede “Sıra Dışı Ekler” ve Eklerin Tasnif-tanımlama Sorunu Üzerine. V. *Uluslararası Türk Dili Kurultayı*, 5 (1), 1267-1284. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Handl, S. (2011). *The Conventionality of Figurative Language: A Usage-based Study*. Narr.
- Kara, E. & Sebzecioğlu, T. (2020). Türkçede İşteşleştirilebilen Eylem Tabanlı Sözcüklerin Seçim Koşulları. *ATLAS Journal*, 6 (33), 749-775.
- Kerimoğlu, C. (2016). *Dilbilgisi yazımı ve öğretimi*. Pegem Akademi Yayıncılık.
- Korkmaz, Z. (1960). Türkçede Ek Yığılması Olaylarının Meydana Gelişi Üzerine. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı - Belleten*, 8, 173-180.
- Korkmaz, Z. (2009). *Türkiye Türkçesi Grameri: Şekil Bilgisi*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Leech, G. N. (2016). *Principles of Pragmatics*. Routledge.
- Matthews, P. H. (2014). *The Concise Oxford Dictionary of Linguistics*. Oxford University Press.
- Mattiello, E. (2013). *Extra-grammatical Morphology in English: Abbreviations, Blends, Reduplicatives, and Related Phenomena*. De Gruyter.
- Mersinli, Ü. (2014). Türkçe’de Çok Sözcüklü Birim Çıkarımı. 28. *Ulusal Dilbilim Kurultayı*, Sakarya Üniversitesi.
- Nişanyan, S. (2025). *Nişanyan sözlük*. [Çevrimiçi sözlük]. <https://www.nisanyansozluk.com>
- Özkan, N. (2001). Hâl Ekleri Kalıplaşmaları ve Sebepleri Üzerinde Bir Değerlendirme. *İlmî Araştırmalar*, 12, 153-165.

- Sarı, İ. (2015a). *Türkçede Ekleme Dışı Sözcük Yapımı ve Sözlükselleşme*. [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. Hacettepe Üniversitesi.
- Sarı, İ. (2015b). Dilbilimsel uzatım ve Türkçedeki yaygın örnekleri. *International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic (Turkish Studies)*, 10 (16), 1011-1032.
- Sebzecioğlu, T. (2021). *Dilbilim Kavramlarıyla Türkçe Dilbilgisi*. Kesit.
- Sebzecioğlu, T. (2024). Türetim ve Çekimin Sınırsız Aralığında Çatı Eklerinin Türü: Bulanık Küme Kuramı Çerçevesinde Bir İnceleme. *Disiplinler Arası Dil Araştırmaları*, 9 (9), 13-32. <https://doi.org/10.48147/dada.1538481>
- Suau Jimenéz, F. (2008). Semantics. Fuster, M. & Sánchez, A. (Ed.), *Working with Words: An Introduction to English Linguistics* içinde (ss. 141-180). Publicacions de la Universitat de València.
- Şahiner, Ö. E. (2018). *Türkçe Fiillerde Fosil İsim Tabanları (A-K)*. [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Gazi Üniversitesi.
- Türk Dil Kurumu (2025). *Güncel Türkçe Sözlük [Çevrimiçi sözlük]*. <https://sozluk.gov.tr/>
- Tekin, T. (2016). *Eski Türkçenin Grameri*. TDK.
- Tuncay, H. (2013). *ELT & Linguistic Dictionary*. Yalın Yayıncılık.
- Uysal, H. (2021). Sözdizimsel Sözlükselleşme. *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, 18 (3), 407-419. <https://doi.org/10.1501/MTAD.18.2021.3.22>

Etik Beyan/Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. / It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.

Çatışma Beyanı/Declaration of Conflict: Çalışmada kişi ya da kurumlar arası çıkar çatışmasının olmadığı beyan olunur. / It is declared that there is no conflict of interest between individuals or institutions in the study.

Telif Hakkı&Lisans/Copyright&License: Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır. / Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0